

Usage of Adverb in Bukharan Oghuz Dialects

Allaberdiyev Alijan

Navoi state pedagogy institute. Uzbek linguistics associate Docent, PhD.

Abstract:

In the article, the use of adverbs in the Bukhara Oghuz dialects and the morphological features of adverb, their construction, influence of other Oghuz dialects and places of occurrence in words were studied.

Keywords: adverbs of situation, adverbs of time, adverbs of place, adverbs of degree-quantity and adverbs of purpose and cause, method of affixation, method of composition.

In BO'SH, idioms do not fundamentally differ from the Uzbek literary language in terms of lexical and grammatical appearance. Usually, adverbs are attached to the verb part and express the meanings of the time, state, place, degree-quantity, purpose-cause of the action-state expressed by the verb. Verbs in dialect are divided into five groups in terms of meaning: adverbs of state, adverbs of time, adverbs of place, adverbs of degree-quantity and adverbs of purpose-cause.

Situations adverbs. It represents the state of how the action is performed. Let's compare the cases used in BOSH with the other Uzbek Oghuz dialects, South Kazakhstan Oghuz dialects (JQO'Sh) and Khorezm Oghuz dialects. (XOGHZ):

Table comparison of case patterns in BO'SH with other Oghuz dialects¹

BO'SH	XO'SH	JQO'Sh	Literary language
te:z, zo:rğa, çaqqan, bekora, bırdən, zə:rdən, şundaykın, ündək, bündək, şündək, qandek, ɔstə, sekı:n, axırın, toxtovsız, yəyäv, pıyadə, o□ ğäy, ğıyın, ye□ ıl, ağır	te:z, zo:rğa, çaqqan, mu:t (бекора), şundətıp, bırdən, asta□ ,sekı:n, dırklayın, toxtavsıs, yayav, pıya:da, o□ äy, qıyın	te:z, zo:rğa, çaqqan, bekərgə, bırdən, zo:rdın, mundaq, undaq, şundaq, qandoq, asta, sekı:n, axırın, toqtavsız, yayav, pıyada, o□ ay, qıyın, ye□ ıl, ağır	fast, hardly, quickly, for nothing, suddenly, hardly, so, so, so, so, how, slow, slow, last, non-stop, slow, on foot, easy, difficult, light, heavy

Time adverbs. Such manners represent the moment in which the action is performed. The language has various forms.

¹ ХЎШ ва ЖКЎШ га оид сўзлар маълумоти Ф.Абдуллаев. Ўзбек тилининг ўғуз лаҳжаси. –Тошкент, 1978 й. асарининг 100-бетидан олинди. Бунда қисқартмалар БЎШ – Бухоро ўғуз шевалари, ХЎШ – Хоразм ўғуз шеваларини ифодаласа, ЖКЎШ – Жанубий Қозоғистон ўғуз шеваларини билдиради.

Comparison of tenses in BO'SH with other Oghuz dialects in the table:

<i>BO'SH</i>	<i>XO'SH</i>	<i>JQO'Sh</i>	<i>Literary language</i>
bü:gün, ı:r, geç, axşam, ertə, gündüz, dörrəvdən, birden, həli, də:yım, ındı, həzır, bırıgün, xarvax, hemmə vax, bildir, ötən yıl, övəldən, keyın, geğə, xar gün, qəçan	büyin, e:r, geç, axşam, ertə□, gündüz, bayaqtan, birdıyn, mudam, ındı, xazır, bü:rün, xarvax, ya□ ddan, bıltır, ötkə yıl, osi□, geğtə, gündə	bügün, ertə□ , keç, axşam, ertə, kündüz, baya // bağana, xəli, da:yım, endı, xa:zır, büriskün, xəməvaqt, xərvax, ye□ ıdın, azaldın, köptin, bıltır, ötkə yıl, qaçan, osi□ , gündə	today, early, late, evening, early, daytime, yet, suddenly, yet, always, now, now, now, always, ever, all the time, yesterday, last year, long ago, then, later, every day, when,

Place adverbs. Means the place and direction of the action. The difference from the Uzbek Oghuz dialects is mainly phonetic.

Comparison of the positional patterns in BO'SH with other Oghuz dialects in the table:

<i>BO'SH</i>	<i>XO'SH</i>	<i>JQO'Sh</i>	<i>Literary language</i>
mündə, şündə, vündə, büyəne (bu yoqqa), şüyənə, bə:rə, şə:rə, hə:rə, bə:rdən, şə:rdən, xə:rdən, uzaqta, yaqında, pəstə, yoqarıdan, uzaqtan, yaqınnan, aşaqda, yoqarda	münda, şünda, vunda, ba:na (bu yoqqa), şuya:na, be:rə, şe:rə, xə:rə, be:rdən, şe:rdən, xə:rdən, alısta, uzaqta, yaqında, pəstə, yuqarında, alıstan, uzaqtan, yaqından, ayşaqda, mayşaqda	munda, şında, unda, baqa // biya:qa, aqa // iya:qa, ke:gə // ketkə, ke:də, ke:dın // ke:dən, şaqtin, aqtin, baqtin, be:rə, be:də, be:dın, e:rdın // e:dın, alısta, yaqında, uzaqta, pəstə, yoqarda, quyıda	бунда, шунда, унда, бу ёкка, шу ёкка, бу ерга, шу ерга, у ерга, бу ердан, шу ердан, у ердан, олида, уоқда, яқинда, пастга, олидан, юқорида, куйида

* The words *far*, *far away* are not used in BO'SH, and the words *far*, *far away* are used instead.

Level-quantity adverbs. Such expressions indicate the sign of the quantity of action and state or the excess of the sign, and how much?, how? There will be answers to such questions.

Comparison of the positional patterns in BO'SH with other Oghuz dialects in the table:

<i>BO'SH</i>	<i>XO'SH</i>	<i>JQO'Sh</i>	<i>Literary language</i>
kəp, ə:z, bira:z, kəm, bıçqə, azağiq, tərıdey, dırnaqdey, şünçə, bə:riça, qıttak, žüdə, şünçəlli, qançəlli, si:ra, ənçə, qança, düm, münçə, obdön, nıxayat	kəp, a:z, biraz, kəm, pıtə, tınnaqdıy, şunçəlli, qançəlli, sıra, ança, qança, dım, munça, obdan, nıxayat	kəp, a:z, pıçə, azğana, žındəy, qança, şunça, biraz, sıra, ança, munça, ba:riça, kam, sə:l, qıttək, žə://žüdə, obdan, nıxayat	ko'p, oz, biroz, picha, kam, ozgina, jinday, tirmoqday, shuncha, shunchalik, qanchalik, sira, ancha, muncha, g'oyat, qancha, sal, qittay, juda, obdon, nihoyat

Purpose-cause adverbs. These behaviors indicate the purpose and reason of the action. The purpose-cause adverb in BOSH is not as common as other types of adverbs. To these *ətəy*, *ətəyləp*, *ətəyin*, *demmaxudi* (without realizing), *qastan*, *gərə vilə*, *nəiləlik qastan*, *gərə vilə*, *nəiləlik* can be cited as: Şü işləri *ətəy* ədıptır (He did these things). Dövlət işını *ətəyləp*, ikinci dərəcə diyip biləsində (You know that the work of the state is deliberately secondary). Ü *ətəyin* şü işləri□ bəşində ötırıptır (He is deliberately sitting at the head of these things). Həmsəyam mə□ *əqastan* şü işi edən (My neighbor did this to me on purpose). Ü *eyəl yamən*, *demmaxudi* gəp yürədədir (Y the woman talks badly, without realizing it). Yəşım bır *žəyə bərdi*, *gərə vilə* yərdəm bərmədi□ ızlér (I'm getting old, you didn't help me). Kəp ədam süv bəlmə□ ınə,

növlöşlikdan başqa žəyə geçip gitti (Many people moved to other lands out of desperation because there was no water).

Adverb formation

Method of Affixation. *-çə // -ça* suffixes forming nouns, adjectives, pronouns, adjectives, adverbs and sometimes adverbs: *yığıt + çə* (yigitcha), *erkək + çə* (erkakcha), *ğışlaq + ça* (qishloqcha), *yə□ı + çə* (yangicha), *ğışqa + ça* (qisqacha), *əzi + çə* (o'zicha), *gelən + çə* (kelgancha), *qolan + ça* (qolgancha), *əval + ça* (avvalcha), *yörti + ça* (yorticha).

-layin // -leyin, -lay // -ləy // -ley adjectives, adverbs and adverbial affixes added to verbs: *yürtiq + layin* (yurtiqalayin), *boziq + layin* (buzuqlayin), *kıçı + ləyin* (kichiklayin), *sovuq + lay* (sovuqlay), *əži + ley* (shirinlay), *dırı + ləy* (tiriklay), *gežir + ləyin* (kechala(yin(-b)).

-inə // -ina // -igə // -iga // -sığə // -siğa // -sinə // -sina, -çasığə // -çasiga, -çasina // -çasina, -gəçə // -ğaça // -inəçə // -inaça, -lıgıçə // -liğiça adverbial affixes added to nouns, adjectives, adverbs: *nəm + inə* (nomiga), *ot + ina* (otiga), *çegəra + sinə* (chegarasina), *xərovə + sina* (harobasiga), *baxti + naça* (baxtigacha), *pıkr + inəçə* (fikrigacha), *xəm + liğiça* (homligicha), *kəm + lıgıçə* (kamligicha) *erkəkçasina* (erkakchasiga), *qoçqarçasina* (qo'chqorchasiga). Also, in the speech of the residents of villages close to the literary language and close to urban centers, the variants of the above additions characteristic of the literary language with singormanism are also used: *kəndələ□ + ıgə* (ko'ndalangiga), *ğayrat + iga* (g'ayratiga), *çəppə + sıgə* (chappasiga), *uzuna + siğa* (uzunasiga), *mə:nəti + gəçə* (mehnatigacha), *qadam +ğaça* (qadamgacha), *oğılçasığa* (o'g'ilchasiga), *pəlvənçəsığə* (polvonchasiga).

-lərchə // -lərchə // -larça, -əna // -ənə adverbial affixes added to nouns, adjectives, adverbs: *dəs + lərchə* (do'stlarcha), *mərt + lərchə* (mardlarcha), *zər + lərchə* (zo'rlarcha), *ğorqoq + larça* (qo'rqoqlarcha), *žıllı + lərchə* (jinnilarcha), *ğayip + əna* (g'oyibona), *mərd + ənə* (mardona), *dəstən + ənə* (do'stona).

-n // -in // -in, -ən // -an // -ən is a formative affix added to nouns, adjectives, adverbs and verbs: *doğrı + n* (correctness), *ertə + n* (morning), *райтмай + Like n* (do not return), *dök + in* (full), *döl + in* (full), *ğış + in* (winter), *vīždən + ən* (conscientiously), *taxmīn + an* (approximately), *məžbūr + ən* (forced).

-ləp // -lap suffixes are added to nouns to form a formative affix: *yıl + ləp* (yearly), *bittə + ləp* (bittalab), *oy + lap* (monthly).

Composition method. Pronoun + noun: In this case, compound expressions are formed at the active level by quoting words indicating place and time with the types of pronouns. The formation of compound idioms in the dialect mainly occurs as a result of a phonetic phenomenon: *ö + r = ö:r* (there), *şö + r = şö:r* (here), *hö + r = hö:r* (there), *bö + r = bö:r* (here), *ü + yəğ = ü:yəğ* (there), *şü + yəğ = şü:yəğ* (here), *bü + yəğ = bü:yəğ* (here), *hü + yəğ = hü:yəğ* (he likes), *xar + dəyīm = xar dəyīm* (always), *xar + gežə = xar gežə* (every night) as *xar + pəsıl = xar pəsıl* (every season).

Number + noun. By combining one word with words of different agreement, compound expressions are formed: *bır + vakhnī□* (at one time), *bır + pəynı = bırpəynı* (one time), *bır + ɔza = bır ɔza* (a bit), *bır + yonda = bır yonda* (one side), *one + günən = one günən* (one day), *one + žoy = one žoy* (one place), *one + həptə = one həptə* (one week), *one + gežə = one gežə* (one night), *one Like nıççə* (several).

In the dialect, the formation of idioms by repeating words does not differ from the Uzbek literary language. In this case, it is formed by adding noun + adjective, adjective + adjective, adverb + adverb, verb + verb.

Verb-verb: *Çarvəğdan səvət-səvət olma terdim* (I picked baskets of apples from the garden - literally). *Bülər əva-əva əylənıp, sö□ yürtinə gıdədı* (They go from neighborhood to neighborhood and then go to their country - in the sense of everywhere).

Adjective- Adjective: Tılpən üzün-üzün žı□ □ ırdadı (The phone rang for a long time- in many ways). Like Mə:rəkədə yəşī kəttə ədamlar dürlü-dürlısını əyirdilər (The old people said different things in the campaign - with different meanings).

Adverb-adverb: Mektevden bır zim əsta-əsta öyə geldım (I came home from school slowly - in the sense of slow). Like Bızarı□ üyə tıztıız səçəq əlip geləttı (He often came to our house to prepare the table - always means).

Verb-verb: Hər yılı zərdəli nə:lını ekədım gögərmədi again and again, gögərmədi (Every year I planted the apricot seedling again and again, it did not turn green - literally). Bū bəvə əldinləri köp görünətti, bərip-bərip görünməp gıttı (This grandfather used to be seen a lot, then he gradually disappeared - meaning later).

Verbs are also formed by pairing words in BOSH. In this case, it is formed by the combination of two adverbs: Bır əyilağa bır menı□ gežəgündız ıslənim nəmə vələdi (What will happen to one family if I work day and night). Like Töyə ızmə-ız, əldin-keyin həmməmız bəriveraz (Izma-iz to the wedding, sooner or later we will all go).

In conclusion, lip consonants in the Bukhara Oghuz dialect are distinguished by their historical stability and specific characteristics. On this basis, the Bukhara Oghuz dialects in our object of investigation have commonalities with the Turkmen language and other Uzbek Oghuz dialects.

Transcription of vowels and consonants: ı - front vowel, i - back vowel, ü - front vowel, u - back vowel, ə - front vowel, a - back vowel, ö - front vowel, o - back vowel front vowel, e - front vowel, ɔ - back vowel, ğ - g' consonant, □ - ng consonant, ç - ch consonant, ş - sh consonant.

REFERENCES

1. Абдуллаев Ф.А. Хоразм шевалари. II луғат. Хоразм шеваларининг таснифи. – Тошкент: ЎзФА нашр., 1961. – 348 б.
2. Абдуллаев Ф. Қарноқ шевасининг фонетикасидан//Ўзбек тили ва адабиёти, 1965. – №6. –Б.16–22.
3. Абдуллаев Ф.А. Ўзбек тилининг ўғуз лаҳжаси. –Тошкент: Фан, 1978. –144-б.
4. Abdurahmonov G', Shukurov Sh., Mahmudov Q. O'zbek tilining tarixiy grammatikasi. – Toshkent: 2008. 62-bet.
5. Аразкулыев С. Говоры туркмен Турткульского района Каракалпакской АССР. Автореф.дисс... канд.филол.наук. – Ашгабат, 1962. – 30 сах.
6. Муҳаммаджонов Қ. Жанубий Қозоғистондаги ўзбек шевалари. – Тошкент: Фан, 1981. 44-бет;
7. Түркмен дилинің сөзлүгі. – Ашгабат: Ылым, 1962. – 866 сах.
8. Шихиев А. Говоры туркмен Бухарской области Узбекской ССР. Автореф. дисс...канд. филол. наук. –Ашхабад, 1983. – 23 с.